

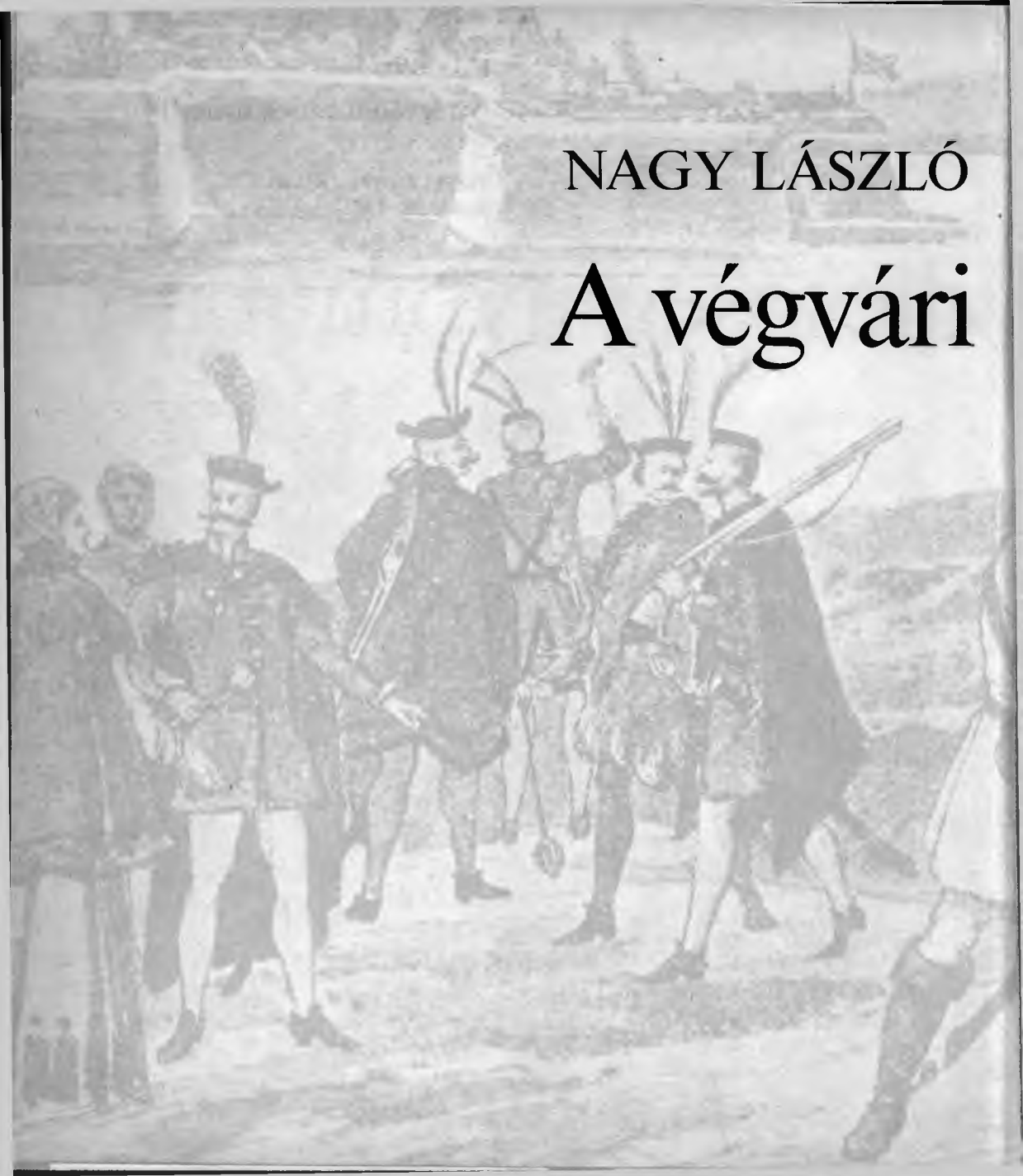
Nagy László

A VÉGVÁRI DICSŐSÉG NYOMÁBAN

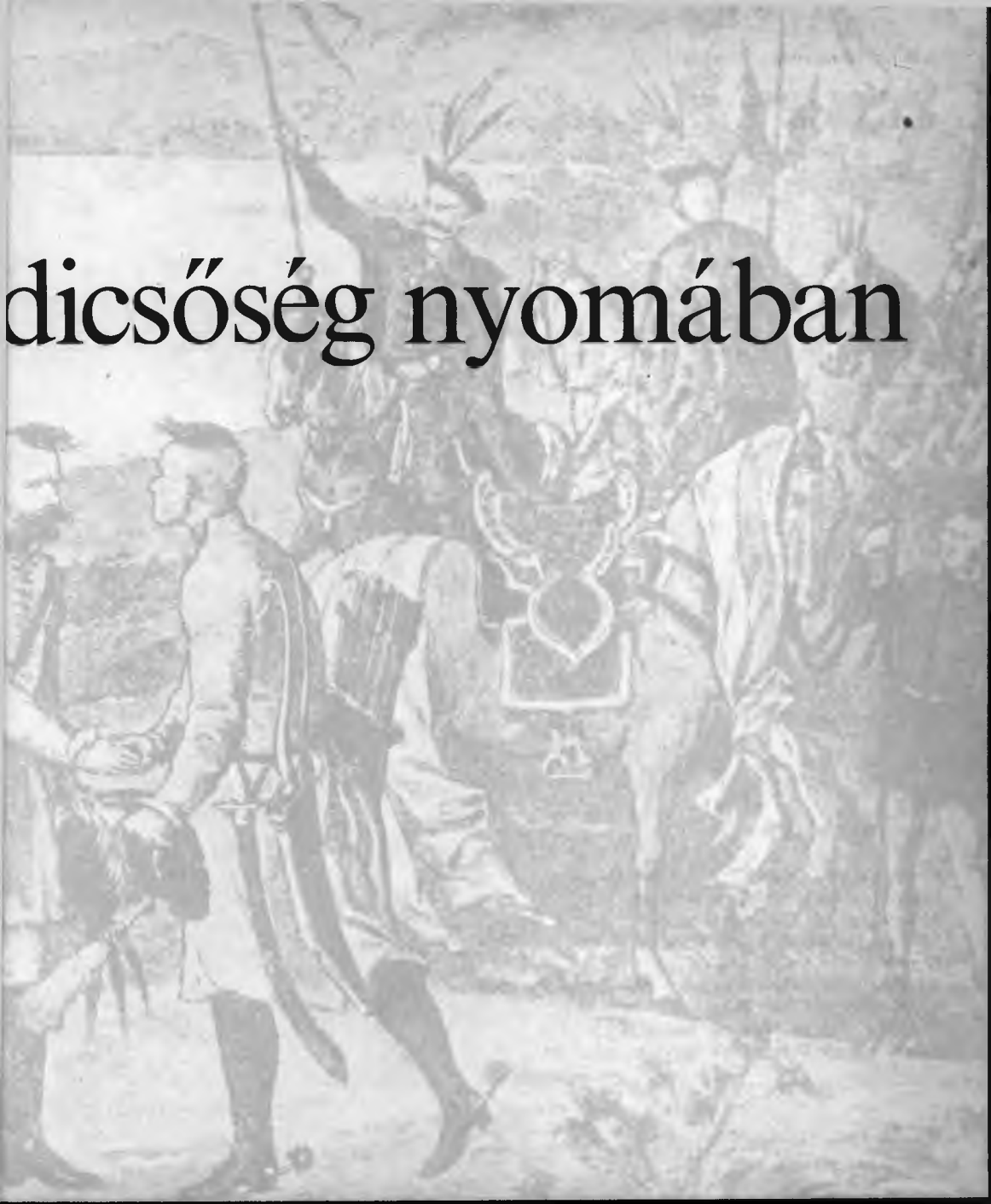

NAGY LÁSZLÓ

A végvári

dicsőség nyomában

Előszó

Klanczay Tibornak

hála könyvvel

Pp. 1948. szeptember

Nam hall

A végvári vitézek halhatatlanokká váltak népünk emlékezetében. Hősiességük, kitartásuk, leleményességük, szülőföldjük iránti odaadó hűségük legendássá vált, nem utolsósorban nagy költőink, íróink jóvoltából. Az az egyenlőtlen küzdelem, amelynek során lassították és feltartóztatták a török előnyomulását, védték a maradék országrészeket az egyseges magyar állam mohácsi összeomlása után, már a kortársak csodálatát méltán felkeltette. Az egykorú énekszerzők – Tinódi Sebestyénnel az élen –, valamint a XVI. század nagy magyar humanista történetírói – mint Forgách Ferenc, Istvánffy Miklós –, gondoskodtak róla, hogy a vitézek tettei ne merüljenek feledésbe, a közējük tartozó Balassi Bálint pedig lírai költeményben állított örök emléket vitézségüknek, emberségüknek. Nemcsak katonai érdemeiket méltatták, hanem emberi magatartásukat is, bennük látva a jövő zálogát, az ország majdani újrafelvirágzásának biztosítékát. Az ő tetteik, az ő példájuk mondatta Forgách Ferencel, hogy „mégsem annyira természetlen Hungária földje, hogy az erényeknek kiváló példáit ne szülné”. De nemcsak a kötelelességtudat, a hazának, illetve a keresztény közösségnek való elkötelezettség fűtötte a végvárak vitézi népét, hanem egy szépnek, emberinek tartott életforma vonzása is. Minden nyomorúság, vesztély, fizetlenség ellenére a vitézi élet fénykorában jelen volt a szabadság igézete, az egyéni virtus korlátlan érvényesülésének a lehetősége, a sikerek, a jobb élet reménye. Ezt a képet örökítették az utókorra a XVI. század írói, s őket követve alkották meg a végvári dicsőség örök emlékműveit későbbi íróink: Zrínyi a Szigeti veszedelemben, Arany a Szondi két apródjában, Gárdonyi az Egri csillagokban.

Vajon honnan jött és hová tűnt ez a végvári dicsőség? Izgalmas kérdés mindkettő, hiszen a végvárak katonasága, a végvári vitézek társadalma a magyarországi történelmi fejlődésnek egy olyan sajátos produktuma, mely a XVI. század Európájában meglehetősen társtalán. Nem mintha egyedülálló volna, hiszen az Adriától az Azovi-tengerig mindenütt kialakultak a törökkel, illetve a vele szövetséges krími tatárokkal farkasszemet néző határvédő katonaság sajátos közösségei. Másutt azonban, például Lengyelország, Ukrajna

esetében az ország szívéből távol, a társadalom egészétől kissé izoláltan folytak a végvidéki harcok, míg Magyarországon a végvárak vonala félkörben szelte át az ország belsejét, s így az ország egyetlen része sem maradt a harcoktól érintetlenül. Az ezekben fő szerepet játszó végvári katonaság ezért a XVI. században sokkal szervezettebb része lett a társadalom egészének, mint a hozzá hasonló alakulatok más országokban.

A szorosabban vett hadtörténeten túl a végvári vitézek élete és tevékenysége fontos összetevőjét alkotja a magyar társadalom, s általában a magyar nemzet történetének, s kutatása elengedhetetlen a XV. századtól a XVII. század végéig terjedő időszak pontosabb és realisabb megismeréséhez.

A kezdetek, az előzmények, a végvári vitézség eredete még felderítésre, megírásra várnak. Amennyire plasztikusan áll előttünk a Mohács utáni végváriak világa Tinódi, Istvánffy művei, valamint a nagyszámú hivatalos okmány, a vitézek levelezése stb. folytán, annyira keveset tudunk a Mohács előtti, s különösen a XV. századi végváriak életéről. Ekkor az ország végvárainak a vonala az Al-Duna menti Szörény várától a dalmáciai, Split melletti Klissza váráig húzódtak. Az itt harcoló, helytálló, s részben nem is magyar etnikumú vitézek életéről Zsigmond, Hunyadi, Mátyás egykori határvédő katonáiról igen keveset szólnak forrásaink. Pedig ők, illetve utódaik, vagy inkább a helyükbe lépők szorultak egyre északabbra, egyre mélyebben a magyar nyelvterület belsejébe. A XVI. századi magyar vitézek tradíciói, szokásai, harcmodora nyilván sokban folytatása, örököse a Balkán északi peremén harcoló elődeik életének, küzdelmeinek. Maga a „vitéz” szó is délszláv eredetű, s jelzi, hogy ez a katonaréteg valahol a délszláv és magyar területek érintkezési pontjain alakult ki. A vitéz szónak a déli szláv nyelvekben, így a bolgárban és a szerb-horvátban „lovag”, „hős” jelentése van. A magyarországi latinságban a „miles” szó a megfelelője, milesnek pedig az Anjou-kori és Zsigmond-kori Magyarországon a nyugat-európai lovagi réteggel leginkább párhuzamba állítható előkelő nemesi katonát nevezték többnyire. Valamiféle lényeges kapcsolat, összefüggés van tehát a középkori lovag és a XVI. századi vitéz alakja között. Nem véletlen

hogy a délszláv vitézek tetteit megörökítő szerb hősi énekek, vagy vitéz „Tholdi Miklós” magyar históriája milyen szoros rokonságot, párhuzamot mutatnak a korábbi francia lovagi epikával. A magyar végvári vitézek életében, magatartásában bőven fellelhetjük a már letűnt európai lovagvilág egyes vonásait, színeit. Szuggesztív képet festett e továbbélő lovagi örökségről a magyar végvári vitézek lelkes történetírója, Takáts Sándor számos munkájában, de különösen a Török-magyar bajviadalok címűben. Valahol a lovagságban, illetve ennek magyarországi, délkelet-európai megfelelőjében kell keresnünk vitézeink őseit, de mindez még alapos kutatásokra, felderítésre, megírásra vár.

Olyan kutatóra, és olyan munkára mint a jelen könyv és szerzője. Neki és művének köszönhetjük, hogy a másik kérdés, a „hová tűnt” kérdése megnyugtató választ kapott. A végvári vitézek XVII. századi történetéről ugyan sokkal többet tudtunk már eddig is, mint a Mohács előtti sorsáról, hiszen forrásanyag bőven áll rendelkezésünkre, s történetíróink is gyakran foglalkoztak vele, mégis megbízható, reális képet, biztos értékítéletet eddig nélkülöznünk kellett. Nem volt ismeretlen, hogy végvári vitézeink a XVII. századot is végigharcolták, és az is nyilvánvaló volt, hogy már jóval kisebb szerepük volt a század harcaiban, mint elődeiknek a XVI. században. De hogy ez a folyamat részleteiben miképpen alakult, milyen okok játszottak közre a magyar végvári katonaság lassú háttérbe szorulásában, hogyan alakult harci értékük a XVII. században egyre inkább érvényesülő új hadtudomány és hadviselés fényében – mindezt csak most, e könyvből van alkalmunk tudományos alaposítással megismerni. Csak most válik pontosan érthetővé, hogyan lett az egykori híres és büszke vitézekből lassan-lassan a XVII. század végére „szegénylegény”, ahogy nemegyszer nevezték magukat elesettségükben és nyomorúságukban. A szegénylegények rétege ugyan nemcsak az egykori végvári vitézekből állt, ők alkották azonban köztük a katonai elemet, s nem kis részben nekik köszönhető, hogy a Rákóczi nevében fegyvert fogó szegénylegények nemcsak a kuruc szabadságharc legbiztosabb hívei, de egyúttal bátor és sikeres harcosai is lettek.

A lovagtól a vitézen át a szegénylegényig tart az a hosszú történeti út, melyet a magyar társadalom sajátos katonarétege végigjárt. Elemeiben, társadalmi összetételében egyre változott közben: az előkelő nemesek és főurak lovagi világától a földönfutóvá vált kőnemesi vitézek mellett egyre több a jobbágy a végváriak soraiban, míg végül a szegénylegénységet már okkal tarthatjuk a parasztság politizáló, szabadságot fegyverrel kivívni próbáló öntudatos rétegének. A Toldi Miklósoktól a Szondi Györgyökön és Bornemissza Gergelyeken át az Esze Tamásokig vezet e fejlődésnek az íve, képviselve történelmünk egyik nagy vonulatát.

Történelmünk egy olyan szeletéről van szó, mely népünk köztudatában, hagyománykincsében mindig kiemelkedő helyet foglalt el. A társadalmi tudat egyik legfontosabb tükré, az irodalom, nemcsak a végvári vitézek fénykorában, illetve arról szólva volt rendkívül érzékeny e katonaréteg életére és tetteire, de a XVII. században, a lassú hanyatlás időszakában is. Sőt ebben a korszakban egyre nagyobb számban szólnak meg énekekben, versekben maguk a vitézek is, felbecsülhetetlen értékű forrásanyagot szolgáltatva a gondolataikat, érzéseiket, állásfoglalásaikat, életsorsukat és tetteiket kutató történész számára. Az előttiünk fekvő mű egyik jelentős érdeme, hogy értékesíteni tudja ezt az eddig mellőzött hagyatékot, s így nemcsak kívülről szemlélni, de belülről is láttatni tudja a végvári vitézek sorsának alakulását. S megtalálta e hanyatló szakasz is a maga későbbi zseniális költőjét Ady Endre személyében, akinek sorai oly megvilágító erővel állnak mottóként a könyv egyes fejezetei előtt.

A végvári vitézeknek, elődeiknek és utódaiknak a példáját, mint a nemzeti múlt minden jelentős szereplőjének, eseményének vagy alkotóelemének az emléket szükségképpen át-meg átszötte a legendák, a mítoszok hálózata, az öncsaló túlértékelés vagy az önmarcangoló lekicsinylés. Erőt, biztonságot, igazi öntudatot azonban csak a való történelem nyújthat akár lelkesítő példáival, akár önismeretre nevelő tragédiáival. A végvári vitézek utolsó századáról ilyen való és igaz történelmet vesz kezébe az olvasó.

Klaniczay Tibor